

S TRAGIČNOG OSJEĆANJA - PREDSTAVA

ZLATKO SVIBEN

Miguel de Cervantes Saavedra

Bistri vitez Don Quijote od Manche

Dječje kazalište u Osijeku, 14. veljače 1999.

Režija: Zlatko Sviben

S početka - rečenica

Našavši se pred naručenom zadaćom izvjesnog pogleda od unutra na vlastitu predstavu, nastojim ne samo tzv. *pametno* iznijeti neke tzv. *razložne* motive koji su do iste doveli ili se, na drugoj strani - ne samo prisjetiti onih tzv. *ludih momenata* s tijeka njezina nastajanja, već kušam i što preciznijim izborom, *hajdemote* pa reći: nekog *ludorazumnog* žanra ovog pismenog svjedočenja, dakle, putem priče susljednih odlomaka, i opet - ne samo slijediti put onog već pozornički prijednog traganja za žanrovskim opredjeljenjem, nego baš i s tim esejiziranim perom što se našlo u ruci - krenuti s početka, a put znanog cilja, te možebiti i iznova - ostati vjeran nekim davnim prvim poticajima i, barem djelomice - žanrovskom bogatstvu velikog predloška. Stoga slijede:

a) na narativnoj razini - jedna krajnje rasprična duljina *staromodne* rečenice,

b) na faktografskoj razini - jedna krajnje *iluzorna* doslovnost fusnotiranja.

U Zagrebu, s konca 1999-e i s početka 2000-e.

Zlatko Sviben

S donjeg puta - ideja

U Donji grad, zapravo, nikada nisam ni zalazio. Ne mogu baš reći, ali baš ni poreći, da se tijekom nekih godina i tečajem nekih sezona s konca 80-ih i sa sredine 90-ih, sav moj Osijek vidio s prozorā prvog kata kazališne zgrade u Županijskoj ulici, ali ako se ne računa jedan davni studentski prvomajski aljmaško-osječki izlet, taj se, moj HaeNKaovski Osijek, uistinu - glavninom smjestio između Željezničkog kolodvora, hotela Central i Tvrđe. A prekoraciti te rubne točke tih mojih onodobnih osječkih kretanja značilo je, na jednoj strani, došetati u ušoreni dol crkvice sv. Roka, a na drugoj - zasjesti u idilu negdanjeg prekodravskog restorana kod "pape Nagya".

A onda sam jednog svibnja, a valjda i kad sam prvi put s jednim, iako ne i *nekažališnim*, a ono svakako s - *negornjogradskim* i *nehaenkaovskim* povodom duže boravio u Osijeku,¹ sve u ugodnom društvu ravnateljice jednog kazališta i festivala,² pješke krenuo *dolje*, put *dalekog* donjeg jednog grada i *bliskog* jednog kazališta.

I na tom je putu prvi put prozvan i za eventualiju scenske mogućnosti dozvan - onaj vrlo literarni junak, čije bi slavno viteško ime moglo postati, sve prebirasmo - i

¹ S predstavom *Šuma Striborova* Ivane Brlić-Mažuranić i zadarskog Kazališta lutaka bijah od 10. do 14. svibnja 1997. sudionikom 16. SLUK-a.

² Gđa Jasminka Mesarić, ravnateljica Dječjeg kazališta u Osijeku i izvršna producentica bijenalne smotre hrvatskih lutkara - SLUK.

zanimljivim *dolnjogradskim*³ kazališnim naslovom. U rasporedu *ingenioznosti* koji diktira Cervantesov *del ingenioso hidalgo i caballero* nije valjda nezanimljivim da se ta *bistra, oštra i vele*⁴ ideja o predstavi, čija su dva nerazdvojna junaka, baš kao i njihov autorski tvorac i sužanj - upravo stalno na pustolovnom putu,⁵ izrekla, baš nekako i iznebuha, upravo u peripatetici *vrlog* tog *doljnog* puta, čak i u primjerenom povijesnom dekoru *Stare Tvrde*, a ne, uzmimo na primjer, u *gornjim* naslonjačima i trosjedima *vrlo* dotjeranog ravnateljčina ureda.

S radnog stola - knjiga

Kako govor o Don Quijoteu pored pustolovne kategorije *puta* svakako uključuje još jednu pustolovnu kategoriju, onu - *knjige*, sjetiti se je ne samo one dvije-tri koje su tijekom pokusa nerijetko išle iz ruke u ruku, gubile se između redova gledališta, a potom se pronalazile u glumačkim garderobama, nego mi se valja spomenuti i još jedne. Tako: pored one ćirilice Bulgakovljevih drama,⁶ i pored ukoričenog onog i kardinalnog komentara Unamunova, a koji esejizirano i iscrpno slijedi poglavlja romana velikog svog imenjaka i sunarodnjaka⁷ a koji je pak komentar za dugo vrijeme zadržao, pa onda valjda i ponajčešće listao, naš interpret naslovne uloge,⁸ idućeg se proljeća - sve po gorespomenutom *dolnjem* svibanjskom putu, a nakon kojega postadoh čest gost Donjeg grada i njegova *Dječjeg kazališta* - na jednom radnom stolu, sve u susjedstvu onog *gornjeg*, ravnateljčina ureda, a na kojem se, stolu - krojila, adaptirala i u računalo *ukucavala* scenska dramatizacija za buduću predstavu; na tom se, velim - *dolnjogradskom* stolu, sveudilj nalazila i još jedna važna knjiga. Zapravo, ponovljeno izdanje jedne davne, izgubljene. I, zapravo, ne baš knjige, koliko - knjizice: kvadratnog, nekih pedelj s pedelj - formata, zelenog i ilustriranog mekog ovitka, a opsega koji ne premašuje ciglih tucet nenumeriranih stranica. Možda tek onih sijaset pastelno obojenih ilustracija toj nevelikoj knjizici daje onu presudnu, i ne samo knjišku, važnost - *knjige*. Naravno, i činjenica da ista pripada onom mom prohujalom dobu koje se zove djetinjstvom.⁹

S dva gubitnika - milenij

Dva su moja stožerna pustolovna junaka zapravo junaci iz dviju slikovnica. Jedan je junak *nefikcijski*, dok je onaj drugi s područja *fikcijskoga*, koja razlika u ono moje slikovnično doba naravno nije bila niti razvidnom niti presudnom. Jednoga su mi junaka i njegovu povijesnu more-

plovačku pustolovinu iluminirale *razigrane* cjelostranične table Vladimira Kirina, dok su mi druga napreskokce ispriopovijedane slavne viteške dogodovštine, iako pastelno, a ono ipak nekako i *stameno* - bile orisane rukom i kistom nepoznata ilustratora. *Povijesni* admiral i *knjiški* vitez doista, činilo mi se ne samo u ono slikovnično doba, dijele, kako u *realnosti* pobjede, tako i u *fantazmagoriji* poraza - istu tužnu sudbinu. I jedan i drugi bijahu velikim novovjekovnim otkrivačima nepoznata *novog* svijeta, jedan onog *dalekog* i zemljopisnog, drugi pak *bližeg* onog - *fantazijskog*, ali, budući dosljedni sljedbenici *Ideje*, otkrivači, zapravo - *Istog*: Cristoforo Columbo (na hrvatsku: *Kristof Kolumbo*) iz Genove i Don Quijote (na slikovnično: *Don Kihot*) iz Manche.

A obadvojicu resi i neka snaga tvrde odluke. Svoj nevjeric i podsmijehu usprkos, oba odlučno stupiše, baš i s akumuliranih svojih vizionarskih fantazma - iz zavjetrine svojih soba na propuh zajedničke pozornice svijeta. Popevši se na brod ljeta 1492., veliki se moreplovac odlučio na rijedak suludi korak *obrnutog* puta. S tri je *karavele* zaplovio na zapad ne bi li došao - na istok. Nije li se, zajahavši kljuse, u istovjetan pothvat *obrnutog* puta upus-

³ Žitelji Donjega grada - "...za sebe kažu da su *dolnjogradani*", napisat će Sanda Ham te osječkom govoru informativno i duhovito razmatrati u članku "Makar šta, ili o osječkom govoru: Gale zipa dale!" u: "Vijenac", Zagreb, god. VII/1999., br. 144 od 9. rujna, str. 6-7

⁴ Cervantesovo *ingenioso* i naslov njegova junaka s naslova [*Primera parte del*]: *El Ingenioso Hidalgo don Quixote de la Mancha / Segvnda parte del Ingenioso Cavallero don Quixote de la Mancha* - hrvatski prijevod I. Velikanovića prevodi - "bistrim vitezom", dok će se prevodi srpski ili pak onaj slovenski odlučiti za sintagme "ostroumna", odnosno - "veleumna plemića".

⁵ O Cervantesovu pustolovnome životnome putu, a koji osim lutanja rodnom domajom i Italijom uključuje i slavna ona vojnikanjavanja lepantska i sužanjstva alžirska, kao i neslavna neka druga, u jednom putopisno romansiranom vidu vrijedi - usp. Jean Babelon, *Miguel Cervantes* (kod nas: prev. D. Štambak), Zagreb, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, u ediciji: Junaci djela i misli, knjiga 1., 1943.

⁶ Mihail Bulgakov, *Drame, II /čit./*, Beograd: Srpska književna zadruga & Narodna knjiga, 1985., gdje se na str. 143-212., u prijevodu M. Jovanovića i M. Čolića, nalazi istoga pisca i *Don Kihot: Komad po Servantesu* (u četiri čina, devet slika) iz g. 1938.

⁷ Komentar *Vida de don Quijote y Sancho Segun: Miguel de Cervantes Saavedra: explicada y comentada por Miguel de Unamuno* (1905.), s predgovorom je S. Marića dostupan u izdanju: *Život Don Kihota i Sanča Panse: prema romanu Migela Servantesa Saavedre*, prev. G. Vrtunić, Beograd, Kultura, u ediciji: Biblioteka Eseji i studije, 1969.

⁸ Mladi Krešimir Mikić, stalni član Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku.

⁹ U potpunoma neizmijenjenom slikovničnom izdanju kao iz ranih 60-ih (s. n.), *Don Kihot i Sančo Pansa* - javlja se kod istog nakladnika i tridesetak godina kasnije, 90-ih; usp. npr. (po tko zna koji put ponovljeno?) izdanje nav. dj., Opatija, Otokar Keršovani, 1993.

tio i pasionirani čitatelj viteških romana? I dok je fikcijski *čovjek iz Manche* uporno krčmu držao zamkom, a vjerenjače gorostasima, da bi pred smrt i došao pameti, slučaj je nefikcijskog Genovljanina i tvrdi. Ako je Sancho, povjerovavši u svoju otočnu Baratariju, i odustao, Kristof, sa svojih otkrivenih otoka, to nipošto učinio nije, do kraja se, naime - tvrdoglavo držao Indije.

I možda onda tek s te uporne tvrdoglavosti tom junaku s mora povijest zauvijek krađe právo na ime kontinenta, dok onom drugom, tražitelju obrnutog puta - prašnim putevima kopna, lukavi čarobnjak Frestón vazda iznova krađe svaku čar pobjede. Nepravdi je i fantazmagorija, a idu baš - ruku pod ruku, na svakom koraku, lebde jednako sred valovlja oceana, kao što i s prirodnih čuda izlijeću od ispod zemlje

Ipak: zbog onoga milenijskoga nekog otkrivački Istog, možda mi se, između dva junačka pustolovna gubitnika,¹⁰ ni u ono *zlatno slikovnično doba*, a ni danas - nije potrebno opredjeljivati.

Sa startne pozicije - inscenacija

Kako su ratne prilike htjele da onaj admiralski gubitnik s crnoga slikovničnoga ovitka¹¹ ostane mojom pozorišnički nerealiziranom redateljskom stavkom,¹² u inscenijskom sam se smislu, a i budući je kazališni posao jedna časovita i svednevice opredjeljivačka struka, ipak - i drugi put - za Mančanca opredijelio.¹³ Ovoga se drugog puta opredijelih, kako je već na *dolnjem* onom svibanjskom putu izrijeckom i traženo od mene - za formu lutkarske predstave.

Na početku sam tek znao da onaj jedinstveni *dvojni lik* - kako već učeni servantisti domišljato i primjereno nazvaše Cervantesov *protagonistički par* - zasigurno pripada području i izričaju nelutkovne glume, dok bi, sve mišljah, na drugoj strani, onaj *kruti* svijet koji se tom *dvojnjom* protagonistu *antagonistički* i rugalački protivi - bio mogućim i poželjnim predmetom lutkarske animacije. S te se startne inscenijske pozicije, zapravo, i krenulo. Naravno, krenuvši misliti predstavu prvo se zamislismo nad nemalim poslom i krupnim zalogajem dramatiizacije. No je ista inscenijska pozicija iz dana u tjedan, iz tjedna u mjesec - sve više otkrivala, ne manje krupan i mukotrpan, i još jedan paralelan zalogaj, onaj - oblikovanja lutaka.¹⁴

S progresivne ideje - višak

I dok se vrlo brzo došlo do rješenja predimenzioniranih forma dvorjanskih maskičglava, a koje su kostimski onda slijedile i predimenzionirane forme krinolina,¹⁵ i koje su forme, u onom *manirističkom* žanru vojvodskog dvora i II.

dijela romana, u svoj svojoj *hiper* veličini - koliko udarno, toliko i skladno odjeknule, te izuzmemo li brzo oblikovanje onih svakako *karakternih* figura Rocinantea i magarca Sivca, s lutkarskim modusom *pustolovnog* nam I. *dijela* romana i predstave - nikako ne izlazismo na kraj. Naime, krenulo se s ideje da lutkarska forma razvojem prizora, a onda i unutar istih likova, ima slijediti jednu generalnu progresivnu liniju. Tako: uobličenje bi svih onih *tvrd* antagonističkih lica, lica iz cjelokupne lepeze društva koje se sa svih svojih staleža onom protagonistovom *stališu vitezā-shitnika* - grubo suprotstavlja, kretalo od nekih nevelikih *ukrućenja*, od malih *izobličujućih* pomaka, npr. na frizuri lika, tijekom razvoja radnje dobivalo bi izobličenje na sve to većoj *grotesknosti*, ne bi li svojom krutom formom kontra Quijotea - kulminiralo u *hipertrofiranim* događajima na Vojvodinom dvoru. I dok je nedostatak tehnološke ideje pripomagao nerealizaciji one srednje etape tog doslovnog općeprogresivnog rješenja, s paralelnim se dramatiizatorskim poslom istovremeno pojavljivao i tehnološki višak one pretpostavljene posljednje faze, višak - ponajvećih krabuljaglava.

¹⁰ Kao što to u pustolovini knjiga i biva, upravo ovih prijelaznih milenijskih dana otkrih naslov koji, gle - podnaslovno spaja moja dva milenijska junaka: *Cristoph Columbus: Der Don Quichote des Ozeans. Ein Porträt*. Na žalost, hrvatski prijevod istoga djela Jakoba Wassermanna taj podnaslovni spoj izostavlja i preinačuje; usp. Isti, *Kristof Kolumbo: Otkrivanje Amerike*, prev. Đ. Plemenčić, Zagreb, Izvori, u ediciji: Biblioteka Kronos, 1992.

¹¹ Petar Mardešić, *Kristof Kolumbo*, ilustrirao V. Kirin, Zagreb, Naklada Naša djeca, MCMXLVII.

¹² Sezone 1992./93., o 500-toj obljetnici otkrića Amerike, s Darkom sam Lukićem, onodobnim direktorom Drame sarajevskog Narodnog pozorišta, planirao inscenaciju Krležina *Kristofora Kolumba*.

¹³ Bulgakovljevoj sam *Don Kihota* režirao u skopskom Makedonskom narodnom teatru (prijevod: I. Milčin, scenografija: G. Zarić, kostimografija: E. Dončeva, glazba: M. Ruždjak, sc. pokret: I. Klemenc, gl. uloge: K. Ristoski i D. Kostovski), s ambijentalnom premijernom izvedbom na festivalu Ohridsko leto u Ohridu, ispred crkve Svete Sofije, 14. srpnja 1987., odnosno sa skopskom premijerom na velikoj pozornici nove zgrade MNT-a 10. studenog iste 1987. g.

¹⁴ Kojeja se zalogaja prihvatio spretni Željko Zorica. U temi *kihotizma*, a s podtemom *knjige* - teško je odoljeti njegovoj *zabludnoj* autorsko-nakladničkoj pasiji u žanru *fantastičnog bestijarija*, kao i prvim rečenicama jednog *virtualnog* predgovora, gdje veli: "Tamo negdje krajem osamdesetih, posjetio me u mom zagrebačkom domu simpatični čovuljak. Čuo je kako me zanima život paralelnosti, kako nemam zazora od miješanja fikcije i fakata..." (autor, *Predgovor za Fantastični bestijarij Roshildea*, cit. prema: <http://www.moderna-vremena.hr/zado/sis.asp>).

¹⁵ Kostimografkinja Marina Štemberger, koja je i izradila i ne tek jednu - lutku.

Maske-glave Željka Zorice i Don Quijote (Krešimir Mikić) na vojvodinom dvoru.

S razloga sam kompromisnoga, naime, ali ne bez žaljenja, odustao od nekih predviđenih "velikoglavatih" prizora.¹⁶ Odustao ne toliko s onoga umjetničkoga *timinga* predstave, koliko s činjenice da su se radišni ansambl i uprava kazališta, ne bez straha, suočili s faktom da sve to više imaju predstavu izvan svih svojih uobičajenih izvedbenih vremenskih okvira. Dakle, predstavu ne samo po raznim scenskim stavkama sve to više - ne baš posvema *normalnu*, nego i predstavu barem stotinjak minuta duljeg trajanja od onoga vazda uobičajena *dječjega* i *normalnoga* - šezdesetominutnoga.

A *glave smo maske*, te koje dobismo s dramaturškog viška, ubrzo, i bez *pô problema* - rabili. Koristili ih, naime, za kamuflažu župnikove i briačeve namjere kod događaja u krčmi, dakle u prvom dijelu predstave i dakle protivno svoj onoj generalno mišljenoj - doslovnoj lutkarsko - *razvojnoj* ideji. Tako nas, eto, i *zdravo* poučilo: ni u čvrstoj kihotovskoj priči o tzv. *fiks* ideji, ideje ne vrijedi čvrsto *fik-*

sirati. Jer, doista, nerijetko posvema *čvrsto* radimo baš i s pogrešnim idejama. Kao s onima spomenutima, po kojima, veli - u kazalištima za djecu trajanje predstave ne smije prekoračivati punoga sata, ili pak - da u istim kazalištima nema mjesta nekoj pauzi iliti izvedbi u dva dijela. Prvi se put, i *bez pô problema*, suočivši s rečenom duljinom trajanja, s pauzom između dva dijela predstave, ili pak - s igranjem za srednjoškolsku publiku, ansambl je *Dječjeg kazališta* baš *korisno* demantirao, eto, i neke svoje kazališno-produkcijske *predrasudne* ideje. A u korisnosti je toga demantiranja tematska zasluga Cervantesa Saavedre, svakako - *nezaobilaznom*.

¹⁶ "Otočki" prizori Sanchova guvernerstva na dodijeljenoj mu Baratariji, a gdje je isti na temu obnašanja vlasti, odinstinski iskazao zavidnu, pa i *političku* - zrelost i mudrost.

Doista: ima nešto servantističkoga u svakom demanti-ranju ideja, nešto toga pisca bitno i nepobitno. Između ispravnosti *krhkih* ideja i pogrješnosti *čvrstih* karaktera, veliki se pisac vazda čvrsto odlučuje za potonje. I naspram se *ispravnih* i *ozbiljnih* ideja čvrsto zauzima za osobe, i to redovno za one *grješne* i *smiješne*. Iako su osobe *tipski* vazda iste, sve je, zapravo, i *netipično* - vazda drukčije. Drukčije no što nam se čini. Jer, valjda, neka *dvojna* priroda, *ljudska* i *svjetska*, *grješna* i *smiješna* - ne dopušta odveć onog čeznutljivog *sna* o *jedinstvu* bića, već, naprotiv - *realno* čini svoje: bića *dijeli*. Tako te je *razdioba* vazda u prednosti.

S dvojnosti - jedinstvena dvoosoba

Ipak: pored niza *grješnih* i *smiješnih* razdiobnih dvojnosti koje obilježavaju, a jamačno i razdirahu, romanopisca i njegova dva junaka,¹⁷ a kojima smo *castingom* predstave dospjeli pridružiti i onu, neuobičajenu - spolnu razdiobu,¹⁸ na djelu je, čitamo u dvosveščanom Cervantesovu djelu, i neka čudna *negrješna* i *nesmiješna* - *jedinstvenost* tih dvaju *razdiobnih* lica. Svako pozornije čitanje tu *jedinstvenost* ne može ne primijetiti, pa onda, valjda, ni u predstavi - izbjeći. Ponajvećma nam se ta jedinstvenost ukazuje s beskrajnih putnih razgovaranja dvaju junaka, gdje je često, i bez obzira na onu *vanjsku* formu *dijalošku*, bit tih razgovora usmjerena, kažimo - k *unutrašnjem monologiziranju*. Junačko nam tako monologiziraju - koliko s mogućeg *sna*, toliko i s *nemogućće jave* - taj jedan osiromašeni *plemić* i taj jedan ordinarni *seljak*.

A opet, usput: niti je propalo plemstvo Alonsa Quijane baš (pogotovu: duhom) *osiromašeno*, niti je pak seljaštvo susjeda mu Panze baš (pogotovu: *neduhom*) *ordinarno*. Ima ondje, naslućujemo, i nekog samo njima znanog aktivnog *interaktivnog*, *negrješna* i *nesmiješna* - ispreplitanja. A ispreplitanje to, velim - naslućujemo, ali, velim - baš i ne razumijemo.

Kako je u romanu nerijetko nerazvidnom i ona granica između rečenih forma *dijaloga* i *monologa*, tako je možda nerijetko nerazvidnom i ona granica koja bi odredila s koliko su *ludosti*, a koliko pak s *razuma*, jedan (da li *zaludni*?) plemić i jedan (da li *nezaludni*?) seljak - prihvatili nositi uloge (da li baš *nerazborita*?) viteza i njegova (da li baš *razborita*?) sluga. Točno je tek: oba *prihvatit će iznijeti uloge*. I taj ih *ulog* uloge, ulog u *prihvaćanju* igre, nerazrješivo - svezuje i spaja. Dakle je unutar njihova *dvojnog*, a bolje i reći: *dvoosobnog* lika,¹⁹ i to lika stubokom, i na svim mogućim razinama - različitih osoba, i ona *unutrašnja*

neka, baš i *meka* - granica, koju ne samo da *krutost* našeg *izvanjskog* svijeta nikako ne raspoznaje, već ta *svjetska krutost* tu nerijetko i *nerazlučivu* granicu između dviju osoba, one *bistrog* viteza i one njegova *nebistrog* štitonoše - vazda iznova *rugalački čvrsto* i *međašno* uspostavlja. To će sve reći: svijet, pogotovu onaj *novovjekovnog* individualizma, žudi razliku i razdiobu, pa s tih pretpostavki vrlo rado i jedino - *ironizira*.

Medutim naših junaka ni brige za rug i ironiju, niti *brigu* tu *beru* niti *ironiju* tu i *razdiobu* razumiju. Mi ih sve iznova što habitusno, što temperamentno, što mentalitetno, što karakterološki, što staleški... što itd., što etc. - s *vana* dijelimo, a ta jedinstvena dvojca, svoj našoj *racionalnoj* razdiobi unatoč, *iznova* junački - što? - a ono: ne odstupaju! Tvrdo ne odstupaju od onoga *svoga* skroz *neracionalnoga*, od jedinstva toga - *unutrašnjega* i *osobnoga*. Nepodjeljivi su, *dvodefinitivno*! I zasigurno se u tom neodstupu i krije bit njihova junaštva, bit njihove slavne pobjede. Dakako, ne pobjeđuje taj jedinstveni dvojac s *oružja svijetlog*, dapače - bitke mača vazda *učas* gube, već pobjeđuju vazda *ončas* kad otvore usta pa u *tamu* svijeta britko *zviznu* *prosvijetljenu* svoju misao. Tako: britkost ne bruse na idejama, ponajmanje ne na nekoj *ideologiji* čelične oštrice, no se nadahnjuju i čeliče s onog vrela gdje ne vru najprvo ideje, već se prvo svega sreću osobe. Dakle je *habitus* naših junaka nadahnut, čuda li - *bezidejno*, ali do kraja za - *osobu*, naravno: Dulcineju. (A koja je pak i osoba Sanchova ne samo ljubav Quijoteova!)

Mi koji pretpostavci *neke* ideje pretpostavljamo *mnogu* osobu, i ludost kihotizma uporno povezujemo i navezuje-mo na *ideju*, a ona, ta pametna ludost, nije s *ideje*, pa ni s *neke* fiksne ideje, nego je ta ludost većma s *osobe*, pa i *dvoosobe*, a umjesto za *ideju*, ludost je ta do kraja - za osobu. I onda je stoga ta *sančokihotanska* ludost, zapravo -

¹⁷ Neke je (dva dijela romana, renesansa - barok, siromaštvo - slava, ludost - razum, mašta - realnost, smionost - oprez, tragično - smiješno, jezik literature - narodne poslovice...) pobrojila i Magdalena Lupi u programskom slovu *Don Quijoteov svijet dvojnosti* kazališne cedulje za *Bistrog viteza don Quijotea od Manche*. - Osijek, Dječje kazalište u Osijeku, veljača 1999.

¹⁸ Mušku će nam ulogu perjanika Sancha nadahnuto iznijeti žena: gđa Areta Ćurković.

¹⁹ Ponovno će listanje raznih *kihotanskih* stranica uspjati zamijetiti i jedan *dvoglavni* izraz za *dvojnu* značajku Quijote-Sancho lika, koji je - "...*tek zajedno* potpun i pun čovek, koga je pisac simboliso *dvoglavno* (istaknuo Z. S.) da bismo ga jasnije videli u njegovoj rastrzanosti..." (Sreten Marić, pogovor *Tragična luda*, čir., u: Migel de Servantes, *Oštroumni plemić Don Kihot od Manče*, II, prev. D. Vrtunski, stihove i B. Živojinović, Novi Sad / Beograd, Matica srpska & Vajat, 1988., str. 466.)

posvećena ludost, ona neka sveta ludost svetaca. A, opet, u ludosti svetaca ima nešto - da li neindividualno?; da li *na*individualno? - ali svakako nešto *dvo*osobno: osobi je svetoj kršćanskoj vazda pridružena i neka *tro*osobna Božja osoba, pa se s te pridruženosti pojavljuje i spremnost na službu mnogoj osobi bližnjeg. I naš je *dvo*individualni lik neprestano u stavu službe za drugog, i on se odlično snalazi u onom području *na*individualnome, u području *ne-do-kraja*-*po*individualiziranome, zapravo: u području svetačkome. *Novi se vijek* i pola milenija antiindividualizma i anti-*na*individualizma - iz petnih žila trse u drugom pravcu.

Ipak: na rijetkoj *novodobnoj* dvadesetostoljetnoj kontra-strani, jedan nas čitač Cervantesova imena i pridjevka, čitač *de* Unamuno y Yugo, svojim pozornim, mudroslovno *bistrim*, i upravo - *kih*otovskim čitanjem *Don Quijotea*, uči skroz drugome, onome naskroz - *srednjovjekovnome*.²⁰ Baš i s rektorske visine svoje uglađene sveučilišne Salamanke, taj se filozof i pisac baskijskog roda, a kastiljanske i katoličke kulture - zagleda put puste i primitivne Manche, te baš na *skitničkome* materijalu i prvome *slavnome* licu i primjeru romanesknome, podučava onom, ne samo svom - osobitome osjećanju, a koje, baš i viteški primjereno, krsti kao - "del sentimiento trágico da la vida".

Volio bih se pohvaliti da je to unamunovsko *tragično osjećanje života* bila, osim one početne *doslovno* progresivne lutkarske ideje, ona druga dobra i lijepa startna idejna inscenijska pozicija, a s koje je onda, početne pozicije, naručena i napisana i prva dramtizacija, a koja je dramtizacija za predstavu,²¹ premda u cijelosti iskorištena, tijekom rada i adaptirano dopunjavana, osim s neodoljivog žanra melodrame - glavninom upravo u tom osjećajnom i svjetonazorskom pravcu.²²

Volio bih se pohvaliti i eventualiom činjenice da se unamunovska slava srednjovjekovnoga viteštva, koja dolazi s *kastiljanskoga* europskoga ruba, a u našoj predstavi dobro povezana i s dalekom onom sjetom Bulgakovljeve *ruske* umjetničke žice i slavenske duše, vrlo dobro razumije i u kulturi jednog naroda s izvjesne treće europske periferijske točke, u kulturi - *hrvatskoj*. (Usput: ako su se s Don Quijoteom u pustim iberijskim zabitama povlašteno događale upravo *središnje* europske stvari, nema razloga da i mi svoj hrvatski europski *rub* ne tretiramo baš kao jedno *povlašteno* mjesto.²³)

Krešimir Mikić kao Don Quijote zabrinut za Sancha Panzu (Areta Ćurković)

²⁰ "Osjećam da je u meni srednjovjekovna duša, i mislim da moja domovina ima srednjovjekovnu dušu; da je silom prošla kroz Preporod, Reformu i Revoluciju, naučivši nešto od njih, da, ali ne dozvolivši da se dotaknu njene duše, sačuvaivši duhovno nasijede onih vremena koja zovu mračnim." (Miguel de Unamuno, *Del sentimiento trágico da la vida*, 1912., u poglavlju "Zaključak: Don Kihot u savremenoj evropskoj tragikomediji", cit. prema: *O tragičnom osjećanju života*, prev. O. Košutić, Beograd, Grafički atelje Dereta, u ediciji: Biblioteka Umetnost - Kolo I - knjiga 6, 1990., str. 282.)

²¹ Miguel De Cervantes Saavedra, *Don Quijote*, za lutkarsku scenu dramtizirala Magdalena Lupi, Osijek (ispis dramtizatorice i Dječjeg kazališta u Osijeku), travanj 1998.

²² Unamunovsko smo *osjećanje* naročito čitali u Bulgakovljevoj sceni rastanka viteza i njegova perjanika, a pred Sanchovo odlazak na "otok" (usp. M. Bulgakov, *Don Kihot*, III. čin, *slika šesta*, a u nav. izdanju = str. 194sl.), te u finalnoj sceni povratka kući i smrti (usp. isto, IV čin, *slika deveta*, str. 207sl.), pa smo u tom smislu dramtizatoričin rad iz prethodne bilješke naročito i htjeli dopuniti, a osim Bulgakovljevim *komadom po Cervantesu* ista je prvobitna dramtizacija, osim izravno sa stranica samog romana, manjim dijelom dopunjena i iz poljske dramtizacije Jana Dormana - (*prema Cervantesu*), *Don Quijote*, prev. P. Mioč, Šibenik (šapirografirano prevoditeljem), veljača 1994., a tek mjestimice i osloncem na prepričanu inačicu M. Ujevića u: *Priče iz Cervantesa: Don Kihot*, ilustrirao V. Kirin, Zagreb, Prosvjeta, 1989.

²³ I opet usput: "Na periferiji su ustajali veliki proroci, radali se obnoviteljski pokretu i ondje puše duh. Periferija ima dakle teološku povlasticu jer je ondje i Sin Božji rođen." (Leonardo Boff, *São Francisco de Assis: Ternura e vigor. Uma leitura a partir dos pobres*, cit. prema: *Nježnost i snaga: Franjo Asiški - štivo za siromašne*, prev. s njemačkog L. Z. Fišić, Sarajevo, Svjetlo riječi, u ediciji: Knjižnica Pravda i mir - Knjiga 1, 1988., str. 162.)

Sa satire - glava

Volio bih se pohvaliti da je i *vanjski* svijet kazališne kritike, u svojim brojnim i nemalim pohvalama predstavi, tu *unutrašnju*, pa i hrvatsku, *temoidejnost* - prepoznao. No, opet, bojim se da to njemu izvanjskomu, barem s pameti onoga njegovoga racionalnoga kritičkoga aspekta - baš uspjelo i nije. Doduše, možda i nije kritičarâ da *temoideje* prepoznaju, ili je njihovo tek da, prepoznavši u nekoj krabulji i aktualnu jednu glavu, npr. političku, recentni satirički moment - drže neprimjerenim,²⁴ dok one 'primjerenije' klasične povijesno-umjetničke glave, npr. Velázquezove,²⁵ ni riječu - ne kontekstualiziraju Švidi.

Uzگرد: u širokom smo dijapazonu servantesovskog žanra, koji je, uzگرد - i satiričan, tu krabulju-glavu koristili uzگردno, ali možda ne i neprimjerenom. Nastala sa spomenutog dramaturškog i tehnološkog viška, pa već i urođeničkim šarama uredno orisana, ta glava što je naskroz ministru financija nalik, silom navedenih uzگردnih kompromisnih kazališnih prilika, nije završila u galamdžijskoj i teatralnoj "plemenskoj" gužvi "otoka" Baratarije, već je naknadno našla sebi i bolje mjesto: ono na ramenima čarobnjaka Merlina, u potrebama, a samom revnom liku predložka i svojstvenije - sofisticirane, velike i prevelike dvorske lakrdije. Stavljajući aktualni ministarski lik uza dvorske Velázquezove povijesne portrete, izbor je našega kreatora lutaka pridonio da se taj lik, sada već i povijesnoga ministra financija - i kultivira, dakle: učini i potvrdi i kao nezaobilazan - fikcijski i književni lik.²⁶

S pera kritike - klasika

Ako je urednička namjera ovih odlomaka, naspram one *nerijetke* vizure vanjske, one gledališne, dati *rijetku* priliku i glasu iz same predstave, potaknuti i neke izunutrašnje kazališne poglede, moram se, *vanjsko/unutrašnje* lijepo potaknut, još časak zadržati na odnosu tih relacija sa suprotnih strani rampe. A, onda, nije li i sa Cervantesova literarna primjera temu kritičara - nemoguće izbjeći?

U odnosu na *izvannormalno* i nezaludno područje *veleumno*, na područje one unutarnje i stvaralačke tzv. *ludosti*, kritičarev je naknadni pogled, onaj iz mraka gledališta - prije svega jedna *razumna* domena, ali i prije - jedna zaludna *normala*. Taj, vanjski zaludni pogled, u primjeru naše predstave, doduše javlja da je primijetio - "...neobičnu promjenu predznaka ispred likova Quijotea i Sanche", ili da je "naklonost publike (...) nepokolebljivo

prešla na stranu Vitezova sluge..." ali, iako te rečenice tako niže, njemu baš, izvanjskom i "umnom", po svemu sudeći, ipak nije baš razvidno "bistro" da li je tome "...pridonijela besprijejkorna, karizmatična izvedba glumice Arete Ćurković..."²⁷ ili rečena *neobična promjena predznaka i naklonost publike* dolazi i s nečeg drugog, uzmimo za na primjer, ako mu možemo pomoći od iznutra: s nekoga žanrovskoga razvoja događaja u predstavi, pače - od samog Bulgakova. Nesumnjivo da, prepričajmo finalni primjer - glumičine suze, govor i onaj dirljiv pokušaj pjevanja viteške pjesme²⁸ u završnom "monologu" (a do koga smo došli baš i s jedne jedine istrgnute rečenice Bulgakovlje-voga Sancha²⁹) - pripadaju karizmi glumačkog talenta, ali je isto tako nesumnjivo da je taj Sanchov završni monološki odlazak u publiku tek finalizacija općeg melodramskog žanra,³⁰ tek dobro odigrana replika na jedan ulančani niz scen-skih konkretnosti: na Quijoteovo predsmrtno ustajanje iz stolice i na ona njegova dva-tri čila koraka kojima krene u susret svjetlosti s vrlo precizno postavljena kuta

²⁴ Usp. Milovan Tatarin, "Krabulja spominje PDV" u: "Vijenac" Zagreb, god. VII/1999., br. 135 od 6. svibnja, str. 27.

²⁵ Za potrebe vladalackih glavi-maski u predstavi, kreator se je lutaka za lik Vojvodin odlučio trodimenzionirati Velázquezov portret poslodavca mu *Filipa IV* (iz 1625.-1627.) dok je Vojvotkinju prisposodio onim, istoga autora - *Marijane Austrijske* (iz 1652.).

²⁶ "Na temelju čega Škegro ima posprdan stav prema ljudima koji ga podnose, plaćaju, kojima ništa nije privrijedio, nego samo uzima harač? I još nas javno prezire. Ja to jedino mogu zamisliti u književnosti. U sociologiji nema dovoljno instrumenata da se takvo ponašanje analizira..." (Vesna Pusić, u razgovoru: "Čelnica HNS-a o maltretiranju novinara: Tuđmanova izjava da su oni...", razgovarala Ž. Godeč, "Nacional", Zagreb, god. 1999., br. 189 od 30. lipnja, str. 15.;

²⁷ Citirana Nataša Govedić u svom kritičkom osvrtu "Sanjati nemoguć ili oportun san" u: "Zarez", Zagreb, god. I/1999., br. 15 od 1. listopada, str. 36.

²⁸ Za prizor polaska u viteške pustolovine interpret je naslovne uloge pronašao prikladnu melodiju i engleski tekst, kojima je nadodana jaka ritmička pratnja bubnjeva (skladatelj glazbe: Davor Rocco) i adaptirani prepjev jedne strofe alegoričnog spjeva *Laberinto de Amor* (ili *Trescientas*) Juana de Mene (1411.-1456.): "Oh vida segura, la mansa pobreza/ Dadiva santa desagradecida/ Rica se llama, no pobre, la vida/ Del que se contenta vivir sin riqueza." (usp. Josip Tabak, *Objašnjenja* u: Miguel de Cervantes *Saavedra*, *Bistri vitez don Quijote od Manche, II*, prev. I. Velikanović; redigirao J. Tabak, Zagreb, Naprijed, 1967., bilj. 199 na str. 608.)

²⁹ Ista istrgnuta, a prema dostupnom prijevodu, glasi: "...Postat ćemo pastiri, pristajem da krenem s vama!..." (usp. M. Bulgakov, *Don Kihot*, IV. čin, *slika deveta*, u: nav. izdanju = str. 212.).

³⁰ "Don Kihot umire žalosno, odrekavši se jedinog što je imao, svog ludila, koje nam je postalo vrlo drago" (usp. S. Marić, nav. pogovor, str. 481.).

reflektora³¹. Ili: možebit je onaj jedva zamjetni neprista-jući glumičin trzaj replika Sanchova tijela na repliku bakalaureja Sansóna Carrasca - "On je mrtav"; ili je pak vedra odlučnost u njegovu glasu replika na onu tugaljivu nježnost skladateljve završne glazbe; ili je možda optimizam te završne suzne replike replika na definitivno izgublenu jedinstvenost. Ili...

U svakom se slučaju, što onaj vanjski zaludni pogled nerijetko zaboravlja, u teatru jedino i radi o replikama. I o jedinstvenosti. A on, vanjski i kritičarski, počesto u tom zaboravu, pak *umno* razdvaja i izdvaja, upinje se povazdan k onom nemogućem, k nečemu, sa stajališta *neumne* glumačke igre i - *neteatarskom*, a u našem servantesovsko-bulgakovljevo-unamunovskom slučaju i k onomu nečemu *razdiobnom*, a koje zasigurno nije i ono *veleumno* sančokihotansko. Tako, na žalost: *vanjskom* pogledu, a koji sudi i nadgleda *razdiobno*, onaj pogled *unutrašnji*, a koji bi da diše i osjeća *jedinstveno* - rijetko može vjerovati.

[Digresija: u taksativnim prosudbama "neuhvatljive" glume nije lako, a možda ni potrebno - povjerovati onome tko se poznavanjem onog tekstualno 'uhvatljivog' Cervantesa ne može baš podičiti (jer s kojeg se drugog razloga, osim s oholog svoga neznanja, usuduje velikom piscu citat pripisati³²). Taj vanjski taksativni pogled, iako lijepo o predstavinoj ideji knjige piše, onu Cervantesovu - ne poznaje, te eto, sve ne preza pa faktografski izmišlja, dakle - piše (čak unutar citata i *kurzivira*): "...vitez tužnog lika u drugoj knjizi romana mirno izjavljuje: *Kao što znaš, Sancho, mi u stvari živimo u knjizi...*"³³ Ako i nema, kao što nema, te rečenice kod Cervantesa, a što valjda svaki pozorni iščitavatelj II. knjige romana i zna, ona doista postoji, međutim - kao *neizgovorena*, kao scenska rečenica osječke predstave, a što valjda svaki pozorni gledalac II. dijela Bistrog viteza... *Dječjeg kazališta* i vidi. No, zapravo: čovjek je *iznutra* svakako počašćen kad ga pobrkaju sa Cervantesom. Pak, onda svakako i: hvala pogledu *vanjskom!*]

Nastavljam se retonički: zašto rečena kritičarka ipak nastoji oko nemogućeg? Stoga što se, uza svu onu razumljivu i prihvatljivu sklonost k ženskoj strani, sve trsi, a sve unutar, ipak - istog lika, skalpelom pera odijeliti Sancha od Quijotea, što nastoji kritikantski strogo dijeliti interpretaciju Mikićevu od interpretacije Ćurkovičkine, pa jednu do kraja hvali, a drugu do kraja kudi... Ja pak, s ove druge strane rampe - a što? - a, svjedočim o suprotnom. Svjedočim o nemogućnosti prestroge biopolarne podjele.

Zajedničkost igre mlade glumice i glumca nivelira preveliku posebnost njihovih glumačkih mana ili vrlina. Ako je u onim žiriranim prosudbama kazališnih predstava redovno nepravedno, npr. - onu nagradu za cjelinu odijeliti od nagrade za režiju, onda je i pitanje nepravde ili pak, npr. - osjećajnog nepoznavanja glume, prestrogo odijeliti Ćurkovičku od Mikića. Svjedočim da su u ovoj interpretaciji njih dvoje, u hrvatskim kazališnim prilikama, *hajdemote*³⁴ reći: baš i rijetka - cjelina. Te u tom smislu, manje-više podjednako - vrijede ili nevjede. Kao i cijela predstava.

Jer i ona počinje i završava na pitanju jedinstva. Velim: ovim pogledom *iznutra* to jedinstvo i svjedočim. Upravo je, u našim hrvatskim prilikama tako nedostupna jedinstvenost kazališnog kolektiva, ono što ovoj predstavi daje kakvoću. Jedinstvenost glumačkog i tehničkog ansambla pri *Bistrom vitezu*... lijepa je i dostojna replika na veliki Cervantesov i Bulgakovljevi, i onaj sekundarni - Unamunov poticaj. Da razlike u sančokihotanskoj biti nema, te da je ona, ta bit, konstanta, tom su ansamblu dokazale i izvedbe u najrazličitijim prostorima. Nevjerojatno *varijabilno* prilagodene, a zapravo - u biti duboko i do kraja vazda *konstantno* nepromjenljivo iste.³⁵ Takav uzvišeni osjećaj neuzdrmane nepromjenljivosti, ma u kojoj ih varijanti inscinerali, lokalizirali ili adaptirali - daju isključivo klasici. Valjda stoga što su vječni. *Bistri je vitez... dolnjogradski* - bio jedno druženje s vječnošću.

³¹ Ivo je Nižić, oblikovatelj rasvjete, nerijetko nezadovoljan usklađenošću tempa glumčeva koraka s onom rasvjetnom brzinom koja je potrebna svjetlosnom aparatu da do kraja rasvijetli podižuće Quijoteovo lice upravo u času kad svjetlost zadobiva maksimum svog intenziteta.

³² Što zbog teza navedene svoje kritike, a bez nekog kompleksa spram pisca, čini N. Govedić u nav. čl., ondje.

³³ Isto.

³⁴ Izraz koji se u konačnom tekstu dramaturgije čita dvaput, prvi je put, s početka predstave, pri polasku u slavne viteške pustolovine, dodijeljen Don Quijoteu a upućen Sanchu, a drugi je put obratno: kazuje ga Sancho, na samom koncu, pri njihovom definitivnom povratku kući. No, glumci izraz, ne baš svakodnevan, čini se - da li dogovorno? - i ne rabe. Bez većeg ga problema, redovno, zamjenjuju nekim drugim, suvremenijim.

³⁵ Osim na svojoj matičnoj *dolnjogradskoj* pozornici, kao i na pozornicama osječkog HNK, zagrebačke Komedije ili sušačkog HKD-a - Bistri se je vitez... našao a, kao iskusan *skitnik*, i *viteški* snašao, ne znamo da li bolje za vrijeme velikog pljuska u malom jednom dvorištu pečujskom, ili pred tribinama na prostranome *renesansnome* trgu šibenske ili pak u onoj višesatnoj ambijentalnoj izvedbi u nekoliko prostora i po ulicama *barokne* osječke Tvrdje.